

TORKEL GREGOW

Diskonto eller referensränta – en fråga om tillämpning av räntelagen på tidigare avtal och exekutions titlar

1.

Ränta på fordringar har fått en allt större betydelse för att skydda kapitalet och motverka försenade betalningar, särskilt i tider av inflation. Före tillkomsten av räntelagen (1975:635) gällde enligt 9 kap. 10 § handelsbalken (HB) en dröjsmålsränta i fråga om lån om sex procent per år, dock fem procent från delgivning av stämningsansökan i fall då det inte gällde en bestämd förfallotid. Bestämmelsen i 9 kap. 10 § HB tillämpades analogt på många andra fordringar än de som grundades på lån. Om parterna hade avtalat viss ränta, gällde den.

I övrigt har på flera håll i lagstiftningen gällt en femprocentig ränta som fortfarande finns kvar på vissa ställen, t.ex. enligt 2 kap. 28 § utsökningsbalken (UB) i fråga om diskontering av fordringar som inte löper med ränta.

Genom räntelagen, som generellt är tillämplig i fråga om fordringar inom förmögenhetsrättens område, har räntan mera anpassats till det allmänna ränteläget i övrigt och gjorts rörlig genom hänvisning till en basränta som anpassas efter det allmänna ränteläget. Basräntan – tidigare diskontot och numera referensräntan – ändras alltså efter hand men till denna läggs ett fasttillägg.

Om parterna avtalat om viss ränta på en fordran, gäller naturligtvis vad de kommit överens om. Man talar om två typer av ränta, avkastningsränta och dröjsmålsränta. Det kan förmodas att

det i första hand är avkastningsränta som parter träffar avtal om. I samband därmed regleras ofta även frågan om eventuell dröjsmålsränta. Avtal om dröjsmålsränta kan förmodas i princip avse framtida ränta. Utdömd dröjsmålsränta torde i allmänhet avse såväl förfluten tid som framtida ränta tills betalning sker.

Det förekommer dessutom, när parter har ingått avtal om utförande av tjänst, leverans av varor eller annat liknande, att den som levererat tjänsten, varorna etc. i sin faktura kräver viss dröjsmålsränta om betalning inte sker till förfallodagen. Denna ränta överensstämmer ofta med vad räntelagen medger men är ibland en annan, som regel högre. I allmänhet godtar beställaren den ränta som krävs utan att det träffas något uttryckligt avtal därom.

Den fortsatta framställningen tar i första hand sikte på dröjsmålsränta. Vad som sägs kan dock ha betydelse även i fråga om avkastningsränta.

2.

Bestämmelse om förutsättningar för att dröjsmålsränta skall utgå finns i 3 och 4 §§ räntelagen. Motsvarande bestämmelse beträffande avkastningsränta ges i 2 § andra stycket räntelagen.

I fråga om räntesatsen för dröjsmålsränta föreskrevs i 6 § räntelagen före den 1 juli 2002 att ränta beräknades per år enligt en räntefot som motsvarade det av Riksgäldskontoret fastställda, vid varje tid gällande diskontot med tillägg av åtta procentenheter. På motsvarande sätt angavs i 5 § räntelagen beträffande avkastningsränta att den beräknades per år enligt en räntefot som motsvarade det av Riksgäldskontoret fastställda, vid varje tid gällande diskontot med tillägg av två procentenheter. (Före den 1 juli 2000 fastställdes diskontot av Riksbanken, vilket också angavs i bestämmelserna.)

År 2002 gjordes den ändringen av 5 och 6 §§ räntelagen att vad som sades om diskontot ersattes av referensräntan enligt 9 §. Av 9 § framgår att referensräntan fastställs för varje kalenderhalvår av Riksbanken. Det föreskrivs att den skall motsvara den ränta (avrundad) som Riksbanken tillämpade vid den huvudsakliga refinansie-

ringstransaktion som genomfördes närmast före det kalenderhalvår under vilket räntan skall gälla.

Referensräntan är en s.k. reporänta som används i syfte att styra den allmänna räntenivån. Eftersom reporäntan i praktiken är högre än vad diskontot var (vid tiden för lagändringen drygt två procents skillnad), har bytet av basränta inneburit en höjning av räntesatsen vid såväl dröj mål ränta som avkastningsränta. Ändringen hade sin grund i ett EG-direktiv om sena betalningar som bl.a. gällde dröjsmålsränta. Enligt direktivet skulle räntenivån för dröjsmålsränta vara summan av reporäntan och åtminstone sju procentenheter (om inte annat avtalats). I lagstiftningsärendet övervägdes att minska tillägget om åtta procentenheter men så ansågs inte böra ske (prop. 2001/02:132 s. 32).

3.

Vid tiden för räntelagens tillkomst hade diskontot, som alltså då fastställdes av Riksbanken, alltmer fått till uppgift att vara en regulator för ränteläget, så att olika räntesatser på skilda nivåer fortlöpande anpassades till diskontot. Småningom upphörde diskontot att ha en självständig betydelse som penningpolitiskt instrument och vid tiden för bytet till referensräntan förefaller diskontot, som då mera beräknades på grundval av tidigare marknadsräntor, ha haft som främsta uppgift den som angavs i räntelagen och på vissa andra beslätade rättsområden (t.ex. i fråga om pantbrev enligt jordabalken och sjölagen).

Diskontot angavs vid tiden för lagändringen, enligt 2 § första stycket punkt 4 förordningen (1996:311) med instruktion för Riksgäldskontoret, utgöras av den genomsnittliga marknadsräntan under föregående kvartal på statskuldväxlar med en återstående löptid på cirka sex månader och statsobligationer med en återstående löptid på cirka fem år, minskad med två och en halv procentenheter och avrundad till närmaste hel eller halv procentenhet.

I propositionen med förslag till införande av referensräntan i räntelagen i stället för diskontot anges på flera ställen att diskontot var

en referensränta, varmed torde förstås en basränta vars uppgift är att utgöra utgångspunkt för att bestämma viss ränta genom hänvisning till basräntan. Det talas sålunda om byte av referensränta och diskontot som referensränta. Det framhölls också att den ränta som vid tiden för lagändringen kallades diskonto inte var det diskonto som räntelagen hänvisade till vid lagens tillkomst och att i praktiken hade således referensräntan bytts tidigare. (Se prop. 2001/02:132 s. 24-26 och 46.)

4.

Av vad som har sagts i det föregående följer att det kan uppkomma fråga om vad som gäller, när avtal som har ingåtts före den 1 juli 2002 ifråga om dröjsmålsränta hänvisar till diskontot och sådan ränta skall utgå för tid efter den 30 juni 2002, eller då en faktura som utfärdats före nämnda tidpunkt på motsvarande sätt hänvisar till diskontot.

En liknande fråga uppkommer om en dom eller annan exekutionstitel, som meddelats före den 1 juli 2002, anknutit utdömd dröjsmålsränta till diskontot och verkställighet blir aktuell först efter denna tidpunkt. Här tillkommer dock en annan aspekt, nämligen om verkställighetsmyndigheten (kronofogdemyndigheten, krfm) kan frångå vad som i exekutionstiteln sägs om diskonto. I fråga om dom på utdömd dröjsmålsränta kan det förhålla sig antingen så att yrkad ränta är medgiven av svaranden eller i vart fall vitsordad eller så att domstolen har ratt göra en prövning av vilken ränta som skall utdömas.

Som exempel kan nämnas att A och B i oktober 2001 har ingått avtal om att B skall utföra vissa tjänster för A mot ersättning efter vissa normer och att denne skall betala inom 30 dagar efter utställd faktura samt att, om betalning inte sker i rätt tid, dröjsmålsränta skall utgå efter en räntefot per år som motsvarar det vid varje tid gällande diskontot med tillägg av åtta procentenheter tills betalning sker. (Villkor om ränta har ofta förkortats till »diskontot med tillägg av åtta procentenheter» eller »diskontot plus 8 procent» eller liknan-

de uttryck, vilka måste ha samma innebörd.) En faktura kan innehålla krav på dröjsmålsränta på liknade sätt.

Exempel på en motsvarande exekutionstitel är att i en dom meddelad i oktober 2001 förpliktades X att till Y betala visst belopp jämte dröjsmålsränta från den 1 november 2000 efter en räntefot per år som motsvarar det vid varje tid gällande diskontot med tillägg av åtta procentenheter tills betalning sker (eventuellt uttryckt med en förkortad lydelse).

Frågan är om avtalet eller fakturan respektive domen bör uppfattas på det sättet att för tiden fr.o.m. den 1 juli 2002 utgår dröjsmålsränta efter den vid varje tid gällande referensräntan med tillägg av åtta procentenheter. I det förra fallet är det fråga om avtalets (kravets) innebörd i ett avseende som inte var förutsett vid ingåendet av avtalet (eller utfärdandet av fakturan). I det senare fallet är det dels en fråga om tolkning av avtalet (kravet), dels fråga om det är möjligt att frångå domens ordalydelse.

5.

Frågorna föranledde inte någon annan övergångsreglering vid 2002 års ändring i räntelagen än den självklara bestämmelsen att för beräkning av ränta avseende tid före ikraftträdandet skulle äldre bestämmelser – dvs. ränta efter det vid varje tid gällande diskontot med tillägg av åtta procentenheter – gälla (punkt 3 i övergångsbestämmelserna). (Detta skulle säkerligen enligt allmänna principer för övergångsförhållanden anses gälla även utan uttrycklig reglering.) Övergångsbestämmelsen innebär, motsättningsvis, att de äldre bestämmelserna om diskonto inte skall gälla avseende tid efter ikraftträdandet; detta ligger dessutom i ikraftträdandet av lagändringen. Nu är det emellertid fråga om innebörden av tidigare avtal och exekutionstitlar.

EG-direktivet medgav att det gjordes undantag från den nya bestämmelsen för avtal som hade ingåtts före ikraftträdandet. Enligt propositionen fanns det dock inte anledning att göra ett sådant undantag (prop. 2001/02:132 s. 44). Det förtjänar härvid att nämnas

att när 6 § räntelagen ändrades år 1984 på så sätt att det dåvarande tillägget till diskontot av fyra procentenheter höjdes till åtta procentenheter meddelades en övergångsbestämmelse, enligt vilken ändringen inte gällde i fall då ränta hade börjat löpa före ikraftträdandet (se prop. 1983/84:138 s. 10). Ett skäl, förutom andra, för att någon liknande övergångsbestämmelse inte togs upp vid 2002 års lagändring har troligen varit att det efter den 30 juni 2002 inte längre ansågs finnas något gällande diskonto (se härom vidare nedan).

De frågor som uppkom i följd av övergången från diskonto till referensränta (»byte av referensränta») har emellertid berörts närmare i förarbetena till lagändringen. Där diskuterades bl.a. om diskontot borde behållas som referensränta för avtal och domar eller åtminstone finnas kvar under en övergångstid vid sidan av den nya referensräntan. Någon sådan ordning föreslogs dock inte (prop. 2001/02:132 s. 25 f.). Det angavs att regeringen skulle ytterligare överväga frågan om diskontot borde behållas under en övergångsperiod, men föreskrifter om ett sådant fortsatt diskonto har såvitt framkommit inte meddelats.

Ett förslag från remissinstanser om att en bestämmelse skulle införas om att hänvisning i avtal till diskontot alltid skulle avse den nya referensräntan eller i vart fall att detta skulle presumeras avvisades också i propositionen med framhållande av att det skulle gripa in i rådande avtalsförhållanden, att det inte heller syntes finnas något större praktiskt behov av en sådan reglering och att frågan hur avtal skall tolkas brukar lämnas åt rättstillämpningen (prop. s. 25).

I det sistnämnda hänseendet framhölls i propositionen att liksom annars fick ett avtal, som beträffande ränta hänvisade till diskontot, i första hand tolkas med utgångspunkt i parternas vilja, att detta regelmässigt torde (»lär») leda till att den nya referensräntan kom att tillämpas samt att det sällan torde finnas anledning att göra några kostsamma eller tidsödande utredningar i tolkningsfrågan (prop. s. 25).

I fråga om domar och beslut vilka beträffande ränta hänvisade till visst lagrum, t.ex. 6 § räntelagen, uppstod det enligt proposi-

tionen inte några problem vid ett byte av referensränta. Om domen eller beslutet hade avfattats så att det hänvisades till diskontot, t.ex. för betalning av dröjsmålsränta, blev det i avsaknad av ett gällande diskonto fråga om att tolka föreskriften. Sannolikt framstod det, enligt propositionen, också här i allmänhet som naturligt att tillämpa domen eller beslutet så, att man i stället för diskontot använde den ränta som ersatt diskontot som referensränta, »särskilt när hänvisningen till diskontot återspeglar en föreskrift med diskontot som referensränta». (De citerade orden förefaller sakna självständig innebörd.) Se prop. s. 25.

Lagrådet anmärkte, efter att ha konstaterat att referensräntan kunde förväntas bli väsentligt högre än diskontot och att resultatet sannolikt skulle bli en väsentlig förhöjning av den ränta som utgår vid betalningsdröjsmål, att förändringarna kunde komma att ge anledning till tvister om tolkningen av avtalsklausuler som i fråga om ränta hänvisade till diskontot. Hur sådana tvister skulle lösas var knappast en fråga för lagstiftaren. Avgörande fick enligt Lagrådet i stället bli den verkliga eller hypotetiska partsviljan, dvs. om parterna kunde anses ha velat anknyta en avtalsklausul till en viss låg räntenivå, representerad av diskontot, eller till den allmänna räntenivå som vid varje tidpunkt gällde vid försenade betalningar. (Se om det sagda prop. s. 83.) Lagrådet uttalade sig inte om hur domar och andra exekutionstitlar som hänvisade till diskontot skulle uppfattas. Lagutskottet anslöt sig till regeringens och Lagrådets bedömning av de berörda frågorna (bet. 2001/02:LU30 s. 5 f.).

6.

Fråga om verkställighet av en exekutionstitel, som tillkommit före den 1 juli 2002 och som i fråga om dröjsmålsränta hänvisar till diskontot, uppkom i rättsfallet *NJA 2007 s. 742*. Exekutionstiteln utgjordes av ett slutbevis i mål om betalningsföreläggande meddelat år 1985, vilket innehöll att utmätning fick äga rum – i enlighet med ansökningsen – hos gäldenären (en privatperson) för ett kapitalbelopp jämte ränta på detta från förfallodagen med »8 % över gällande

diskonto» tills betalning sker. Borgenären yrkade hos krfm i fråga om ränta att denna för tiden efter den 30 juni 2002 (uppgiften »30 juli 2002» i rättsfallsreferatet synes vara felaktig) skulle utgå efter en räntefot motsvarande den vid varje tid gällande referensräntan enligt 9 § räntelagen med ett tillägg av åtta procentenheter tills betalning skedde.

Krfm avslog ansökningen om verkställighet såvitt avsåg ränteyrkandet på så sätt att verkställighet medgavs endast beträffande ränta motsvarande diskontot med ett tillägg av åtta procentenheter. Som skäl angavs att verkställighet lagligen inte kunde ske på annat sätt än vad som följde av exekutionstitelns ordalydelse. Verkställighet kunde därför inte ske med högre räntesats än som angetts i exekutionstiteln. Detta innebar att det senast fastställda diskontot lades till grund för ränteberäkningen. (Detta framgår visserligen knappast särskilt klart av referatet men anges tydligt i referatrubriken.)

Tingsrätten delade krfms uppfattning. Hovrättens beslut innehåller en ganska utförlig redovisning av ändringar i räntelagen och av vissa uttalanden i förarbetena vid 2002 års ändring. För egen del framhöll hovrätten bl.a. att diskontot och den nya referensräntan vilade på olika beräkningsgrunder och således i allmänhet innebar olika räntenivåer och att det därför inte kunde komma i fråga att generellt betrakta diskontot och referensräntan enbart som olika benämningar på en och samma ränta. Frågan om tillämpningen av ränteföreskrifter i en exekutionstitel borde enligt hovrätten ses i belysning- av hur avtalsvillkor som hänvisar till diskontot bedöms. Enligt hovrättens mening kunde emellertid en exekutionstitel som innehåller hänvisning till diskontot i allmänhet inte utan stöd i lag tillämpas på annat sätt än vad som anges i exekutionstiteln. Hovrätten avslog alltså överklagandet.

Högsta domstolen (HD) fastställde blankt hovrättens beslut. En ledamot (justitierådet Kerstin Calissendorff) var skiljaktig och ansåg att vid verkställighet av en exekutionstitel, meddelad före den 1 juli 2002, diskontot skulle ersättas av den vid var tid gällande referensräntan såvitt avsåg dröjsmålsränta som löpte efter nämnda dag.

Endast om det otvetydigt skulle framgå av exekutionstiteln att uttrycket diskonto syftade på en räntesats, bestämd i enlighet med den beräkningsgrund för diskontot som gällde före den aktuella ändringen i räntelagen, eller att uttrycket syftade på ett diskonto som gällde vid en viss tidpunkt, skulle den sålunda tillämpliga räntesatsen läggas till grund för beräkningen av dröjsmålsräntan.

Till stöd för sin ståndpunkt åberopade nämnda ledamot räntelagens bestämmelse och syftet med att i avtal hänvisa dit eller till det vid var tid gällande diskontot/referensräntan, att referensräntan ersatt den funktion som diskontot hade, att det förhållandet att referensräntans storlek bestäms på ett annat sätt än vad diskontot gjorde saknade betydelse samt att undantag från principen att en exekutionstitel skall verkställas enligt sin lydelse måste kunna göras i fall då uttryck eller beteckningar i denna har ersatts av något nytt; i sådana fall fick bedömas huruvida innebörden av ändringen var av materiellt slag.

En allmän reflexion är att medan kr fm och tingsrätten begränsade sig till frågan om det var möjligt att frångå exekutionstitelns ordalydelse, hovrätten och därmed även HD (och den skiljaktiga ledamoten) också gick in på vad som gällde materiellt när det i avtal om ränta hänvisades till diskontot. En annan allmän synpunkt är att, eftersom endast borgenären överklagade, det inte var möjligt för någon av domstolarna att reducera vad kr fm funnit vara verkställbart i fråga om ränta. Domstolarna kunde alltså endast ändra genom att medge att mera ränta uttogs, i praktiken efter referensräntan med tillägg. Domstolarnas skäl ger dock inte någon antydning om att det ansågs finnas skäl för att frångå tillämpning av diskontot; se även referatrubriken.

7.

Som framgår av det föregående föreligger det här två frågor. Den ena är om borgenären, bortsett från exekutionstiteln, var materiellt berättigad gentemot gäldenären att få ränta på grundval av referensräntan för tiden fr.o.m. den 1 juli 2002. Den andra frågan är om det

varit möjligt att utgå från referensräntan trots att exekutionstiteln endast nämnde diskontot. Om borgenären i det förra hänseendet inte varit berättigad till ränta beräknad på grundval av referensräntan, har det redan på grund härav inte varit möjligt att vid verkställigheten frångå exekutionstitelns ordalydelse till förmån för beräkning efter referensräntan. Och om det å andra sidan på grund av vad som gäller om betydelsen av vad som föreskrivs i en exekutionstitel inte anses möjligt att tillämpa referensräntan när exekutionstiteln endast nämner diskontot, saknar det betydelse vad som materiellt skulle gälla mellan parterna.

Vid bedömning av dessa frågor finns det anledning att först ta upp frågan vad som, bortsett från betydelsen av ordalagen i exekutionstiteln, skulle anses gälla materiellt mellan parterna i fråga om beräkning av räntan.

a) Det bakomliggande rättsförhållandet har bestått utav fordran på grund av leverans av beställda varor från ett mindre företag, dvs. ett affärsmässigt förhållande av mindre omfattning där beställaren var privatperson, alltså en fordran i konsumentförhållande. Det framgår inte om parterna träffat ett avtal som även omfattade dröjsmålsränta vid försenad betalning, men det är mindre sannolikt att så varit fallet. Mera sannolikt är att den tidigare nämnda dröjsmålsräntan – »8 % över gällande diskonto» – kommit till uttryck först i borgenärens faktura. I så fall har borgenären varit berättigad till dröjsmålsränta enligt 6 § räntelagen. Den rätten har i och för sig omfattat även den nya referensräntan fr.o.m. den 1 juli 2002.

Man synes kunna utgå från att gäldenären inte har bestritt den dröjsmålsränta som borgenären krävt i faktura. Detta torde vara liktydigt med att avtal träffats mellan parterna i frågan (jfr 71 § köplagen, se även 47 §). Ifall parterna skulle ha träffat avtal om dröjsmålsräntan enligt vad som anges i tingsrättens slutbevis vill jag framhålla följande.

Det är tydligt att det bör ske en tolkning av parternas avtal i rän-tefrågan och Lagrådets mening, att avgörande bör vara den verkliga

eller hypotetiska partsviljan, torde vara riktig. Parterna har givetvis inte övervägt vad som skulle gälla ifall diskontot i framtiden, då skulden fortfarande inte var betald, skulle ersättas av en annan basränta. Men vad skulle resultatet ha blivit, om parterna hade tagit upp till diskussion frågan vad som skulle gälla ifall diskontot ersattes av en annan ränta som var konstruerad på annat sätt och ett par procentenheter högre?

Här kan inskjutas att den nya lydelsen av 6 § räntelagen med referensräntan utan vidare torde vara tillämplig fr.o.m. den 1 juli 2002 även i fråga om fordringar som grundas på avtal som ingåtts dessförinnan, ifall avtalet inte innehåller föreskrift om dröjsmålsräntan. Detta måste anses gälla inte bara då dröjsmålsränta skall börja utgå först efter ikraftträdandet av lagändringen utan också om dröjsmålsränta har börjat utgå tidigare (och då till en början, fram till ikraftträdandet, utgått enligt den äldre lydelsen). Det torde alltså inte finnas någon allmän princip av innebörd att, om fordran grundats eller dröjsmål uppkommit före en lagändring som går ut på högre dröjsmålsränta, äldre lag är tillämplig för tid efter ikraftträdandet.

Om parterna hade tagit upp frågan, skulle borgenären säkerligen ha krävt att den nya basräntan skulle gälla och som skäl kunnat anföra att det är ju den basränta som dämera skulle ligga till grund för den dröjsmålsränta som en gäldenär var skyldig att betala när inte annat avtalats. Det är svårt att tro att gäldenären skulle ha kunnat anföra något sakligt skäl för att den nya räntan inte skulle gälla. Troligen skulle en gäldenär i denna situation antingen utan motivering ha bestritt tillämpning av den nya basräntan eller utan vidare ha accepterat en sådan ränta.

Till stöd för att den nya referensräntan bör gälla i ett fall som det förevarande kan också anföras att såvitt känt har beställare och andra gäldenärer i affärsrättsliga förhållanden i senare avtal i allmänhet inte vänt sig mot tillämpning av räntelagens regel om referensräntan, trots att den höjde dröjsmålsräntan med ett par procent. Det har visserligen varit ett visst missnöje med dröjsmålsräntans

storlek, även innan referensräntan ersatte diskontot, men det torde främst ha berott på att tillägget är så högt som åtta procentenheter. Det kan nämnas att det inte är ovanligt att företag numera kräver dröjsmålsränta på 20 procent och däröver.

(I anslutning till det aktuella fallet, där fordringen uppkommit redan i mitten av 1980-talet, förtjänar nämnas att diskontot då synes ha varit i nivå med det allmänna ränteläget och att det vid den tiden uppgick till omkring tio procent. Från den 1 juli 1984 höjdes tillägget till diskontot i fråga om dröjsmålsränta från fyra till åtta procentenheter.)

Om man ställer sig frågan om parterna kan anses ha velat anknyta räntan till en viss låg räntenivå, representerad av diskontot, eller till den allmänna räntenivå som vid varje tid gäller vid dröjsmål med betalning, måste svaret – även bortsett från det ganska höga diskonto som gällde vid tiden för fordringens tillkomst – bli att övervägande skäl talar för att parterna avsett att anknyta räntan till den allmänna räntenivån vid försenade betalningar.

Om diskontot, i stället för att bytas ut mot referensräntan, hade behållits men nivån hade höjts med ett par procentenheter, t.ex. genom slopande av det avdrag med två och en halv procentenheter som skulle ske enligt föreskriften i instruktionen för Riksgäldskontoret, skulle det troligen inte ha rätt någon tvekan om att denna nya innebörd skulle gälla även i fråga om tidigare ingångna avtal.

Det kan nämnas att, när diskontot ändrade karaktär från ett penningpolitiskt instrument till ett slags referensränta på en lägre nivå, borgenärer med tidigare avtal som i fråga om ränta hänvisade till diskontot inte torde ha haft fog för att kräva att avtalen skulle ge rätt till högre ränta än vad som följde av hänvisningen till diskontot.

Vad som sagts i det föregående innebär skäl för att tidigare avtal av affärsmässiga slag, vilka i fråga om dröjsmålsränta anknyter till diskontot, borde efter 2002 års ändring av räntelagen som regel ges den innebörden att räntan skulle beräknas med utgångspunkt från referensräntan.

För denna ståndpunkt kan anföras ytterligare skäl. Om parterna i sitt avtal, i stället för att ha angett att dröjsmålsränta skulle utgå enligt diskontot med tillägg av åtta procentenheter, hade föreskrivit att dröjsmålsränta skulle utgå enligt 6 § räntelagen, synes det inte råda någon tvekan i praktiken om att räntan fr.o.m. den 1 juli 2002 skulle baseras på referensräntan. Denna ståndpunkt har intagits i förarbetena till 2002 års ändring av räntelagen då det gäller domar och beslut (prop. 2001/02:132 s. 25) och av dåvarande Riksskatteverket i rekommendationer som verket utfärdat.

Det är emellertid ofta en tillfällighet om ett villkor (eller en föreskrift) om ränta utformas som en självständig sats, som tidigare hänvisade till diskontot, eller som en hänvisning till 6 § räntelagen. Att göra skillnad mellan dessa fall innebär ett formalistiskt synsätt som inte kan godtas. Om man skulle anse att ett avtal som hänvisar till diskontot aldrig kan ges den innebörden att det numera åsyftar referensräntan, bör hänvisningen till 6 § räntelagen uppfattas som avseende paragrafens innebörd vid tiden för avtalet.

Att beakta är också att det efter utgången av juni 2002 inte längre har funnits något gällande diskonto (se härom närmare nedan under b).

Slutligen kan nämnas att den här diskuterade frågan inte prövades i rättsfallet.

b) Det råder inte någon tvekan om att en dom eller annan exekutionstitel i princip skall verkställas enligt vad som föreskrivs i exekutionstiteln. Det kan inte komma i fråga att verkställighetsmyndigheten skall överpröva vad som föreskrivits i t.ex. en dom. Redan av vad som gäller om rättskraft följer att omständigheter som omfattas av domstolens prövning inte kan rubba den ålagda förpliktelsen. Men även i övrigt skall vad som anges i en dom eller annan exekutionstitel, dvs. vad som föreskrivs i domslutet eller motsvarande del i annan exekutionstitel, i princip följas av krfm.

Det kan emellertid förekomma att vad som föreskrivs i domslutet eller motsvarande del i annan exekutionstitel avser företeelser som

inte längre existerar eller att förhållandena annars har förändrats så, att de inte längre svarar mot vad som anges i domslutet eller motsvarande del. (Här åsyftas alltså inte vad som sägs i domskälen eller annan motivering som lett fram till domslutet eller motsvarande del av annan exekutionstitel.) Verkställighet kan då inte ske enligt vad som förordnats i exekutionstiteln. Detta kan särskilt inträffa om det har förflutit lång tid från det att exekutionstiteln meddelades till dess att verkställighet skall ske.

Som exempel kan nämnas att svaranden i en dom har förpliktats att betala ett belopp i viss valuta och att det är avsett att betalning skall ske just i den valutan utan omräkning till svenska kronor (jfr 7 § skuldebrevslagen) samt att den valutan inte längre existerar när verkställighet skall ske. Ett annat exempel är att en svarande har ålagts att anlägga en väg mellan två punkter på marken för att bereda utfartsväg från en grannfastighet samt att, när verkställighet aktualiseras, det aktuella området har vattenfyllts på grund av översvämning från den närbelägna kusten, eller att svaranden har förpliktats att bygga en brygga på viss ungefärlig plats i en badvik samt att stranden vid tiden för verkställighet har förskjutits, så att det inte längre är möjligt att anlägga bryggan på den angivna platsen eller att det i vart fall är meningslöst.

Ett ytterligare fall är att en person i en dom har förpliktats att färdigställa en byggnad eller något annat objekt med användande av visst speciellt material i enlighet med avtal mellan parterna, men att det när verkställighet skall ske visar sig att det är omöjligt att anskaffa det materialet.

Ifall de förhållanden som åsyftas med förpliktelsen har helt förändrats sedan exekutionstiteln meddelades, kan det medföra att verkställighet skall vägras och att parterna är hänvisade till att få frågan om svarandens förpliktelse prövad på nytt av domstol utifrån de ändrade förhållandena. I andra fall kan verkställighet böra ske på ett något modifierat sätt i förhållande till vad som föreskrivits i exekutionstiteln. Exekutionstiteln kan då behöva tolkas mot bakgrund av den förändrade situationen (jfr beträffande närliggande situatio-

ner Walin m.fl., Utsökningsbalken 4 uppl. 2009 s. 97 ff. med hänvisning till rättsfall och s. 107, se även 3 kap. 21 § andra stycket UB).

Påståendet att en exekutionstitel lagligen inte kan verkställas på annat sätt än som följer av exekutionstitelns ordalydelse är alltså inte korrekt. (Det var för övrigt inte fråga om sättet för verkställighet – utmätning – utan hur räntan skulle beräknas och därmed hur mycket ränta som kunde tas ut.) Påståendet har troligen sin grund i principen att krfm inte kan ompröva frågor som varit föremål för prövning i en dom eller annan exekutionstitel. Men om en person t.ex. har i en dom förpliktats att betala 100 000 kr till en annan och han, sedan verkställighet sökts, visar att han efter domens meddelande har betalat 75 000 kr, kan utmätning givetvis inte ske för mer än 25 000 kr (se 3 kap. 21 § första stycket UB). Redan ett så enkelt exempel visar att verkställighet inte alltid skall ske efter »exekutionstitelns ordalydelse».

Antag vidare att X har i en dom förpliktats att betala 10 000 kr till Y. Det dröjer innan verkställighet söks och innan det görs har det på grund av den starka minskning av kronans värde som pågått under flera år skett en valutaändring, som inneburit att 100 gamla kronor ersatts av en ny krona. Om man bortser från eventuella övergångsbestämmelser, tror jag inte att någon skulle vilja lägga domen till grund för att genom utmätning ta ut 10 000 gällande kronor, motsvarande en miljon före valutaändringen, och motivera detta med »exekutionstitelns ordalydelse».

Hur skulle man annars förfara, när det i praktiken visar sig att förpliktelsen inte kan genomföras just så som föreskrivits i exekutionstiteln? Vad frågan gäller är om den omprövning i förhållande till förpliktelsens lydelse i exekutionstiteln som måste ske skall göras av domstol eller krfm. Det kan erinras om att krfms beslut efter överklagande kommer under domstols prövning.

Det kan också nämnas att i 16 kap. 12 § tredje stycket UB anges att föreskrift i exekutionstiteln som avser verkställigheten inte hindrar att denna genomförs på annat sätt, om det behövs; bestäm-

melsen avser dock som framgår sättet för verkställighet och inte själva förpliktelsen.

Det förtjänar också nämnas att i propositionen med förslag till 2002 års ändring av räntelagen angavs att, om en dom eller ett beslut avfattats så att det hänvisades till diskontot, t.ex. för betalning av dröjsmålsränta, det blev i avsaknad av ett gällande diskonto fråga om att tolka föreskriften (prop. 2001/02:132 s. 25).

Av vad som sagts i det föregående följer enligt min mening att krfm inte på grund av exekutionstitelns ordalydelse varit förhindrad att tillämpa den nya referensräntan, om det funnits materiella skäl för det. Härtill kommer följande.

Vad fanns det egentligen för alternativ? Krfm tillämpade det av Riksgäldskontoret sist (den 3 april 2002) fastställda diskontot. Att detta ansågs kunna användas grundades tydligen på det synsätt som kom till uttryck i krfms yttrande till tingsrätten. I detta angavs att Riksgäldskontorets beslut den 3 april 2002 var sådant att det gällde tills vidare, att ändringen i räntelagen »endast» innebar att begreppet diskonto utmönstrades ur räntelagen, att det inte fanns någon regel som upphävde institutet diskonto i sig eller Riksgäldskontorets beslut om diskontots storlek samt att ändringen inte heller innebar att tidigare beslut av Riksbanken och Riksgäldskontoret upphörde att gälla.

Krfms ståndpunkt, som överensstämde med dåvarande Riksskatteverkets rekommendationer, innebär att det diskonto som Riksgäldskontoret fastställde i april 2002 och som gick ut på en ränta om två procent fortfarande gäller.

Riksgäldskontorets beslut om fastställande av diskontot meddelades en gång i kvartalet och var avsedda att gälla tills nästa beslut meddelades. Beslutet den 3 april 2002 torde, liksom tidigare beslut, inte ha varit uttryckligen tidsbegränsat och det ersattes inte av något nytt beslut av Riksgäldskontoret utan, på grund av lagändringen, av ett beslut om referensräntan meddelat av Riksbanken. Det förhållandet att Riksgäldskontorets sista beslut om fastställande av diskontot (som för övrigt synes ha meddelats innan lagändringen

beslutades) inte följdes av ett beslut om att det upphört att gälla vid utgången av juni 2002 kan enligt min mening inte anses innebära att det fortsatt att gälla vid sidan av den nya referensräntan. Detta måste anses följa av att diskontot ersattes av referensräntan, vilket ju var syftet med ändringen av 6 § (och 5 §) räntelagen. Det skulle dessutom ha tätt sig egendomligt om Riksgäldskontoret hade meddelat ett beslut om att diskontot upphört att gälla.

Härtill kommer att det i propositionen diskuterades om diskontot skulle behållas, i vart fall under en övergångstid, men något sådant föreslogs inte och har såvitt framgår inte heller beslutats (se prop. 2001/02:132 s. 25 f.). Bestämmelsen om Riksgäldskontorets befogenhet att fastställa ett diskonto upphävdes med utgången av juni 2002 (se förordningen 2002:364 om ändring av 2 § förordningen 1996:311 med instruktion för Riksgäldskontoret, jfr 2 § punkt 4 i dess tidigare lydelse).

Vad som nu återgetts synes leda till slutsatsen att något diskonto i den mening som avses i räntelagen inte varit gällande efter den 30 juni 2002. Den uppfattningen kommer också till uttryck i propositionen (s. 25), där det sägs att det »i avsaknad av ett gällande diskonto» blir fråga om att tolka föreskrift i tidigare domar och beslut som hänvisar till diskontot.

Nämnas bör också att ståndpunkten i rättsfallet inte är förenlig med principen i räntelagen att dröjsmålsräntan (liksom avkastningsräntan) är rörlig genom att den grundas på en vid varje tid gällande basränta, vilken omprövas med jämna mellanrum, tidigare fyra gånger om året numera två gånger. I rättsfallet kom det diskonto som råkade gälla närmast före lagändringen och därmed dröjsmålsräntan vid den tidpunkten att gälla oförändrad under en längre tid.

Som nämnts i det föregående uttalades i propositionen att i fall då domar och beslut innehöll föreskrifter om ränta som hänvisade till visst lagrum, t.ex. 6 § räntelagen, det i princip inte uppstod några problem vid ett byte av referensränta (prop. s. 25). Med uttalandet åsyftades uppenbarligen att i sådant fall skall referensräntan tillämpas. Denna uppfattning har också dåvarande Riksskatteverket

intagit i meddelade rekommendationer. Att då samtidigt tillämpa det gamla diskontot när en föreskrift om ränta i dom eller beslut hänvisar till diskontot måste (även bortsett från andra invändningar) anses väl formalistiskt. Ifall sistnämnda ståndpunkt skulle anses ofrånkomlig, bör konsekvensen rimligen bli att i det förra fallet skall bestämmelsens lydelse vid tidpunkten för domen eller beslutet vara avgörande. För undvikande av missförstånd bör nämnas att denna fråga inte prövades i rättsfallet.

Krfm uttalade i sitt beslut att den inte lagligen kunde verkställa en exekutionstitel på annat sätt än vad som följde av exekutionstitelns ordalydelse. Om krfm hade strikt följt denna princip, hade det antingen inte blivit någon dröjsmålsränta alls för tiden efter den 30 juni 2002, eftersom det efter den tidpunkten inte längre fanns något gällande diskonto, eller möjligen en dröjsmålsränta om åtta procentenheter motsvarande tillägget som ju skolat utgå oavsett om basräntan varit diskontot eller referensräntan. Ingendera tillämpningen kan rekommenderas.

Vad sist sagts jämfört med det tidigare innebär att vad krfm med domstolarnas godtagande i själva verket gjort är att man, trots uttalandet att en exekutionstitel inte lagligen kan verkställas på annat sätt än vad som följer av dess ordalydelse – vilket synes utesluta en tolkning av exekutionstiteln – i själva verket har tolkat exekutionstiteln, vilket varit nödvändigt. Tolkningen har dock enligt min mening lett till ett oriktigt resultat.

Det skall framhållas att hovrätten, vars beslut fastställdes av HD, inte uttryckte sig på samma sätt som krfm. Hovrätten uttalade som tidigare nämnts att en exekutionstitel, som innehåller en hänvisning till diskontot, i allmänhet inte utan stöd i lag kan tillämpas på annat sätt än vad som anges i exekutionstiteln.

Ifall en dom eller ett beslut, som i fråga om ränta hänvisar till diskontot, i den delen har tillkommit efter prövning av domstolen, borde det ske en tolkning av domstolens förordnande utifrån vad domstolen kan förmodas ha avsett eller skulle ha beslutat för en sådan situation som har inträtt.

Påpekas kan slutligen att det förhållandet att exekutionstiteln i rättsfallet – ett slutbevis i mål om betalningsföreläggande – meddelats med tillämpning av den sedan många år tillbaka upphävda lagen om lagsökning och betalningsföreläggande saknar betydelse för de frågor som har diskuterats här.

c) Min slutsats är alltså att dröjsmålsränta i ett fall som det här diskuterade borde efter lagändringen rätteligen beräknas på grundval av referensräntan. Jag vill understryka att det i rättsfallet var fråga om ränta på en fordran som härrörde ur ett affärsmässigt förhållande, låt vara mellan en privatperson och ett mindre företag. Då fråga är om t.ex. fordran på grund av penninglån mellan närstående eller bekanta, kan en tolkning ofta, kanske som regel, leda till annat resultat. Med hänsyn till att hovrätten begränsade sitt principuttalande till diskontofall och gjorde en viss reservation (»i allmänhet») synes prejudikatet inte gå så långt.